

Міністерство освіти і науки України
Київський національний лінгвістичний університет
Кафедра педагогіки та методики навчання іноземних мов

Курсова робота

з педагогіки на тему: «Шляхи формування правової свідомості учнів»

студента групи СОа 15-21,
філологічного факультету освітніх технологій,
спеціальності 014 Середня освіта,
спеціалізації 014.021 Англійська мова і
література
Валєєва Богдана Сергійовича

Науковий керівник - канд. пед. наук, доцент
Кудіна В. В

Національна шкала: _____
Кількість балів: _____
Оцінка ЄКТС: _____

Члени комісії:

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ.....	6
1.1 Поняття і сутність правового виховання.....	6
1.2 Основні компоненти правової свідомості.....	13
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ	18
2.1 Аналіз педагогічного досвіду у формуванні правової свідомості.....	18
2.2 Правова свідомість учнів як компонент НУШ.....	23
2.3 Аналіз підручника для 9 класу "Основи правознавства" Ремех Т.О., Пометун О.І.....	26
ВИСНОВКИ.....	30
РЕЗЮМЕ.....	33
RESUME	34
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	35

ВСТУП

Прагнення України до незалежності є однією з визначальних рис державницької політики та національної ідеї українців. Правосвідомість громадян є одним із стовпів, які визначають успішність країни і нації. В умовах ситуації, яка склалась в Україні та світі, знання норм національного і міжнародного права є необхідним, оскільки саме зараз відбуваються трансформації світової системи, в якій Україна може зайняти провідні місця. Формування правової свідомості громадян може відбуватися як стихійно і хаотично, так і цілеспрямовано. Освітній процес у школи здатний впорядкувати, розвинути і заохотити розвиток усвідомленої діяльності учнів. Добре організований освітній процес здатен суттєво підняти рівень правової свідомості майбутніх поколінь на якісно новий рівень, що дозволить виростити дійсно інноваторів, патріотів та особистостей, які будуть змінювати світ та Україну.

Різні аспекти формування правової свідомості учнів та студентів постійно розглядаються як вітчизняними науковцями, такими як: Черкас М.Є. (Черкас, М. Є. (2015). Актуальні проблеми формування правосвідомості в Україні.), Єрмоленко Д.О. (Єрмоленко, Д. О. (2012). Основні внутрішні фактори формування правосвідомості молоді. *Вісник Академії адвокатури України*, (3), 7-12.), Михайліна Т.В. (Михайліна, Т. В. (2017). Правова освіта та правове виховання: аспекти співвідношення у процесі формування правосвідомості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*, 1(3), 17-20.), Корольова В.В., Кочутенко Є.О. (Корольова, В. В., & Кочутенко, Є. О. (2018). Шляхи формування правосвідомості дитини. *Правничий вісник Університету «КРОК»*, (33), 10-16.) Владимірова В.І. (Владимірова, В. І. (2018). Правове виховання в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського та А.С. Макаренка. *Наукові записки/Ред. кол.: ВФ Черкасов, ВВ Радул, НС Савченко та ін.–Випуск 173.–Серія: Педагогічні науки.–Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2018.–314 с., 92.) та ін.,*

так і зарубіжними авторами: W. Danilewicz, T. Prymak (Danilewicz, W., & Prymak, T. (2017). From Legal Awareness of the Contemporary Youth to Legal Culture of the Information Society. *Kultura i Edukacja*, (2 (116), 131-143.), A. Pettalongi, S. Datumula, M. R. Nurmala (Pettalongi, A., Datumula, S., & Nurmala, M. R. (2022). Teacher's Strategy in Fostering a Law Awareness Refinement in School. *JIP-Jurnal Ilmiah Ilmu Pendidikan*, 5(12), 5282-5288.), K. Isoyama (Isoyama, K. (2018). Practice Of Law-Related Education To Develop Legal Literacy. *Resource Material Series*, (105), 127-134.) та ін. Велика кількість досліджень зумовлена мінливою природою правової свідомості та розвитку методів та засобів її формування в умовах розвитку правової, моральної, етичної систем людства.

Об'єктом курсової роботи є процес формування правосвідомості учнів.

Предметом дослідження є організація освітнього процесу у закладах освіти з метою формування і розвитку правової свідомості учнів.

Мета роботи: дослідити теоретичну базу формування правової свідомості учнів та виконати аналіз педагогічного досвіду такої діяльності та сучасного підручника з правознавства, що використовується під час процесу формування правосвідомості учнів.

Відповідно до мети, сформульовані завдання курсової роботи:

1. Розкрити поняття та сутність правового виховання.
2. Визначити компоненти правової свідомості.
3. Описати педагогічний досвід у формуванні правової свідомості.
4. Окреслити значущість правової свідомості учнів як компоненту НУШ.
5. Проаналізувати сучасний підручник, що використовується в процесі формування правосвідомості в Україні.

У процесі виконання курсової роботи були використані такі методи:

1. Порівняння ідей та підходів науковців-педагогів до питання формування правосвідомості;
2. Аналіз наукових праць, досвіду педагогів;
3. Синтез на основі проаналізованої інформації;

4. Узагальнення результатів роботи.

Курсова робота має обсяг 32 сторінки, та має таку структуру: вступ; розділ 1, що включає 2 підрозділи; розділ 2, що містить 3 підрозділи; висновки; список використаної літератури.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ

1.1 Поняття і сутність правового виховання

Правова свідомість є невід'ємною характеристикою сучасної людини. На сучасному етапі розвитку людства, правові системи людства є основою функціонування суспільств, держав та наддержавних утворень. Проте, можна побачити, що сучасні методи правового регулювання не є досконалими. Наслідки слабкості системи міжнародного права та багаторічного нехтування її оновлення є однією з причин дестабілізації порядку у всьому світі. Одним з найяскравіших наслідків слабкої системи права та низької правової культури суспільства України є високий рівень корупції. Одним зі шляхів подолання таких проблем є розвиток правосвідомості громадян та підвищення їх правової культури. Основним інструментом для цього виступає правове виховання.

Конституція України (1996) визначає: «Кожному гарантується право знати свої права і обов'язки. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом.» (ст. 57)

До визначення поняття правового виховання різні науковці підходять по-різному, тому єдиного поняття, на даний момент, не існує. Правове виховання розглядається у різних наукових галузях. Так, більшість спроб надати поняття правового виховання належить власне науковцям в галузі права. О.Ф. Скакун (2001) наводить таке визначення правового виховання «Правове виховання — це цілеспрямований постійний вплив на людину з метою формування у неї правової культури і активної правомірної поведінки.» (с.479). Для того, щоб розкрити це поняття, потрібно визначити, що є правовою культурою людини. Н.Ю. Годун (2015), виокремлює три види правової культури:

- 1) правову культуру суспільства;
- 2) правову культуру особи;
- 3) правову культуру професійної групи. (с.13)

З поміж них, сконцентруємося на сутності правової культури особи, як складової поняття правового виховання:

Правова культура особи – це обумовлені правовою культурою суспільства ступінь і характер прогресивно-правового розвитку особи, які забезпечують її правомірну діяльність. Правова культура особи передбачає:

- 1) знання законодавства (інтелектуальний зріз);
- 2) переконаність у необхідності і соціальній корисності законів і підзаконних актів (емоційно-психологічний зріз);
- 3) уміння користуватися правовим інструментарієм – законами та іншими актами – у практичній діяльності (поведінковий зріз).

Змістом правової культури особи є:

- 1) правосвідомість і правове мислення;
- 2) правомірна поведінка;
- 3) результати правомірної поведінки і правового мислення. (с.14)

Таким чином, якщо розкрити поняття, наведене О.Ф. Скакун, правове виховання – це цілеспрямований постійний вплив на людину з метою її навчання законодавства, усвідомлення нею його необхідності і соціальної корисності, та уміння ним користуватися, ціллю якого є формування правосвідомості, правового мислення та правомірної поведінки особи. Важливо наголосити, що кінцевою ціллю і власне сутністю правового виховання є саме формування правосвідомості та правового мислення, а не знання законодавства, оскільки останнє є бажаним кінцевим результатом правової освіти. Крім того, важливо відмітити підхід О.Ф. Скакун до визначення правового виховання з концепту впливу, адже виховання також можна дефініювати з концепту діяльності.

Поняття правового виховання на основі визначення його через діяльність надає, наприклад, К.Г. Волинка (2003):

Правове виховання — цілеспрямована, послідовна і систематична діяльність держави, громадських об'єднань і організацій по формуванню системи правових знань, вмінь і навичок у правовій сфері, правового мислення, правових почуттів — поваги до права, законності, до тих соціальних цінностей, що охороняються правом і законом, по підвищенню правосвідомості і правової культури в цілому, що забезпечує ефективне дотримання, виконання і використання юридичних норм. (с.199)

З цього можна зробити висновок, що хоча ці два підходи до визначення різняться у визначені форми правового виховання, але обидва визначення наголошують на єдиній меті правового виховання - розвитку правової культури та правосвідомості, при чому визначення на основі діяльності інкорпорує розвиток як правової культури та правосвідомості особи, так і професійної групи людей, у сфері права, та суспільства в цілому. В обох визначеннях, об'єктом правового виховання виступає свідомість людей, крім того, обидва поняття наголошують на цілеспрямованості явища правового виховання.

Варто також зазначити, що правове виховання нерозривно пов'язане й з іншими видами виховання, такими як: громадянське, ідейно-політичне, патріотичне, інтернаціональне, моральне. Цей зв'язок реалізується через саму природу права, що є складовою усіх вищезазначених сфер. Навчаючи людину права, формується широке уявлення про світ, в якому вона живе; процеси, які у ньому відбуваються; розвивається гуманістичність та здорове почуття справедливості; за високої ефективності правового виховання росте власне правова культура, що виявляється у активній правовій, громадянській, політичній, патріотичній позиції. Саме через такий всеохоплюючий позитивний ефект правового виховання, важливо починати цей процес ще з молодого віку, коли відбувається основний процес формування світогляду.

Взаємодія педагогічної та юридичної наук базується на формуванні у людини морально-правової культури. Педагогіка спрямована на формування моральних і правових норм, тоді як юриспруденція зосереджується на вивченні правових аспектів поведінки. Обидві науки вирішують спільну задачу створення в особистості гармонійного відношення до моральних і правових цінностей.

Центральним аспектом для педагогіки є виховна функція права, яка забезпечує взаємодію з регулюючою та захисною функціями, сприяючи формуванню у громадян свідомого та відповідального ставлення до правових норм.

Важливою частиною сутності правового виховання є не лише засвоєння громадянами правових знань, але й формування у них ціннісних орієнтацій на дотримання законів та правомірну поведінку.

За словами Штангрета (2006): «Правове виховання – один із шляхів активної соціалізації особи, причому такої соціалізації, якої вимагає на даний час суспільство.» (с.46). Враховуючи, що основні навички соціальної поведінки та комунікації закладються у шкільному віці, правове виховання може виступати одним з дієвих інструментів розвитку дітей. Крім того, формування правосвідомості з молодого віку забезпечить натуральний розвиток правової культури суспільства, оскільки правова свідомість може трансформуватися під впливом об'єктивних явищ у суспільстві. Варто виокремити роль педагога у даному процесі, як представника інституціонального рівня правового виховання. Оскільки процес правового виховання може відбуватися стихійно (неінституційно) (Михайліна 2017, с.18) , важливо забезпечити учнів саме контрольованим правовим вихованням, що дозволить контролювати рівень сформованості правосвідомості та коригувати його в процесі. Цілеспрямована діяльність педагогів у формуванні основи ціннісної правової та суспільної поведінки, дозволить громадянинам з віком розвивати цю свідомість у дусі часу, опираючись на стійку власну базу орієнтирів.

Спираючись на підходи до визначення поняття правового виховання, можна стверджувати, що правове виховання передбачає процес, що провадиться використовуючи певні засоби та прийоми, має свою специфіку, відповідно до поставлених задач, та повинен провадитися кваліфікованими спеціалістами, що мають високу правову культуру. Таким чином, можливо виокремити певні ознаки такого процесу, що становитимуть його сутність.

Наприклад, В.О.Котюк (2016) наводить наступні ознаки правового виховання:

1. Має визначені цілі та є цілеспрямованою діяльністю;
2. Передбачає наявність конкретних засобів правового впливу та має визначені форми вираження;
3. Спрямоване на поширення правових ідеалів, принципів та ідей, які базуються на моральних цінностях;
4. Залучає населення до участі в розв'язанні державно-правових проблем;
5. Формує у суб'єктів певні погляди та переконання щодо правових явищ та громадського життя;
6. Забезпечує виконання правових норм, правомірну поведінку та дотримання законності та порядку;
7. Передбачає обмін правовим досвідом (с. 56).

О.Ф. Скакун (2001), наводить власні характеристики правового виховання, що включають наступні аспекти:

1. Орієнтується на принципи системи правових норм.
2. Включає впровадження елементів упорядкованих суспільних відносин - дозволів, зобов'язань, заборон - у правосвідомість виховуваних осіб, співпрацюючи зі зміцненням правопорядку.
3. Передбачає можливість застосування примусової сили держави через юридичну відповідальність за порушення закону.
4. Охоплює як осіб, які дотримуються правових норм, так і тих, хто може схильний до порушень чи вже їх скоїв.

5. Здійснюється за допомогою спеціальних методів та засобів правового виховання.

6. Виконується вихователями, які зазвичай мають юридичну освіту або спеціальну підготовку (с. 84).

З іншого боку, за думкою О.О. Орлової (2018), ознаки правового виховання включають такі пункти:

1. Послідовність, яка передбачає логічно впорядковану послідовність етапів правового виховання.

2. Систематичність, що полягає у створенні системи елементів правового виховання, спрямованої на формування повноцінної особистості.

3. Цілеспрямованість, яка передбачає визначення мети та корекцію правового виховання.

4. Реалізація через діяльність суб'єктів права, оскільки воно є суспільною діяльністю.

5. Фокус на формування та розвиток правової свідомості та культури.

6. Використання правовиховних методів і форм.

7. Закріплення на нормах і принципах права (с. 11).

Так, аналіз наведених джерел виявив, що загалом погляд на виділення ознак правового виховання подібний та містить певні наскрізні ознаки, серед яких:

— Цілеспрямованість: Правове виховання має чітко сформульовані цілі, спрямовані на формування у людини правових знань, умінь, навичок та правової свідомості. Ці цілі можуть включати розуміння важливості дотримання правил, відповідальності за свої дії та вчинки, а також розвиток певних цінностей, пов'язаних з правовою культурою.

— Системність: Правове виховання є складною системою, що включає в себе різноманітні методи, підходи та інструменти для

досягнення своїх цілей. Це можуть бути навчальні програми, позашкільні заходи, сімейне виховання, а також вплив масової культури та ЗМІ.

— Наявність суб'єктів з правовою компетентністю та високою правовою культурою: Успішне правове виховання передбачає наявність як менторів, так і моделей для наслідування, які мають глибокі знання права, вміють правильно застосовувати його у практиці та проявляють відповідальність у власних діях. За словами W. Danilewicz, T. Prymak (2017): «Правосвідомість людини, як і інші форми свідомостей, формується шляхом засвоєння її соціального досвіду, певної системи знань і стандартів поведінки.» (с. 134)

— Використання структурних елементів права як інструментів досягнення виховних цілей: Це означає, що знання правових норм, принципів та процедур використовується для формування правомірної поведінки, виховання відповідального ставлення до правових норм та зобов'язань.

— Спрямованість на формування ціннісно-морального відношення до права: Основною метою правового виховання є не лише ознайомлення із законами та правилами, але й виховання в людини певних цінностей, які б допомагали їй усвідомлювати важливість правових норм та дотримання їх.

— Спрямованість на процеси, пов'язані з функціонуванням права та правомірного життя в суспільстві вцілому: Правове виховання не обмежується лише знанням законів, але й включає у себе розуміння того, як ці закони застосовуються у житті суспільства, та виховання у людей поваги до правопорядку та прав людини.

Отже, можна зробити наступні висновки:

— На даному етапі розвитку юридичної та педагогічної наук існує низка різних поглядів на поняття та сутність правового виховання. Єдиного поняття правового виховання не існує.

— Сутність правового виховання можливо виокремити з аналізу ознак такого процесу. Вона виявляється у: цілеспрямованості, системності, наявності суб'єктів, що мають правову компетентність і високу правову культуру, використовує структурні елементи права як інструменти досягнення виховних цілей, спрямований на формування ціннісно-морального відношення до права, процесів пов'язаних з його функціонуванням та правомірною життя в суспільстві в цілому.

Ці висновки відкривають можливості для подальшого дослідження різних теоретичних аспектів правового виховання. Крім того, таке розуміння може слугувати основою для подальшого аналізу практичної реалізації правового виховання.

1.2 Основні компоненти правової свідомості

Створення правосвідомої особистості має ключове значення для консолідації та розвитку незалежної Української держави. Соціальні потрясіння, спричинені численними подіями як всередині України, так і загальносвітовими політично-економічними процесами; зневіра в органах влади й управління; ретроградні та консервативні настрої частини суспільства - не вичерпний список того, що гальмувало розвиток та ріст загальної правосвідомості українців роками.

Ефективним засобом протидії цим негативним тенденціям є цілеспрямоване формування серед молоді високої культури, зокрема правової. Створення таких особистостей є фундаментом для побудови сильної та демократичної країни. Це сприяє підвищенню рівня правової культури населення, зміцнює довіру до державних інституцій та сприяє розвитку правової держави. Крім того, правосвідомі громадяни є активними учасниками громадського життя, які допомагають у вирішенні соціальних проблем та зміцненні демократичних цінностей. Громадяни повинні чітко

розуміти свої права, свободи і обов'язки перед суспільством, а також мати глибоке розуміння правових норм і культури.

Один із найбільш ефективних методів формування правової свідомості та культури - це засвоєння основ правознавства під час навчання. Такий підхід забезпечить контрольований розвиток та можливу корекцію правової культури нового покоління. Ефективне правове виховання у школі забезпечить ріст загальносуспільної правосвідомості.

У той же час, ефективність правового виховання напряму залежить від розуміння суб'єктів мети такого процесу. Оскільки метою правового виховання є формування правосвідомості, важливо розуміти, що в себе включає це поняття.

О. Іваній (2014) у своїй роботі описує правосвідомість таким чином:

Правосвідомість є феноменом соціокультурного світу, тобто світу змістів, цінностей, світу, значущого для людини буття. Вона виступає як частина правової реальності, як особливий погляд на світ, його проблеми й суперечності. Правосвідомість виявляється як динамічна єдність об'єктів і явищ соціокультурно-природнього світу разом з різноманітними суб'єктами (їхньою правосвідомістю) й пов'язаними з ними відносинами. (с.64)

Тобто, правосвідомість - це не просто набір певних правових знань, навичок і умінь. Це конструктор у свідомості особи, що визначає ставлення людини до процесів у суспільстві, житті; визначає громадянські й політичні переконання, а також способи і підходи до діяльності в цілому; впливає на взаємодію з іншими членами суспільства.

Для глибшого розуміння правової свідомості, важливо виокремити суттєві ознаки цього явища. О. Деменко (2011) наводить 7 таких ознак:

- 1) правова свідомість є однією з форм (видів) свідомості;
- 2) правова свідомість як одна з форм (видів) свідомості пов'язана з іншими формами (видами) усвідомлення реальності;
- 3) предметом відображення правової свідомості є правова дійсність, право у статиці та динаміці його буття;

- 4) правосвідомість має певне коло суб'єктів (носіїв);
- 5) за своїм змістом правосвідомість є складним системним правовим явищем;
- 6) правосвідомість має пізнавальний, оціночний і нормативний характер;
- 7) правосвідомість є підставою для розвитку праворозуміння, права і правореалізації. (сс. 54-55)

Таким чином, виходячи з наведених ознак, правосвідомість — це явище, яке:

- існує поряд з іншими формами свідомості, такими як соціальна, моральна, релігійна тощо. Кожна з цих форм впливає на спосіб, яким люди сприймають і розуміють світ навколо себе.
- взаємодіє з іншими формами свідомості, такими як політична, економічна, культурна тощо, формуючи загальне уявлення про світ та взаємовідносини між людьми.
- об'єктом усвідомлення в правовій свідомості є правова дійсність, яка включає в себе як законодавчі акти, так і практику їх застосування.
- притаманна різним соціальним групам та індивідам, які мають різний рівень знань та розуміння правових норм.
- включає в себе комплекс різних знань, переконань, цінностей та уявлень про право та правову систему.
- включає в себе не лише знання про право, а й оцінку його справедливості та ефективності, а також уміння використовувати правові норми як керівні принципи для своєї поведінки.
- є основою для подальшого розвитку праворозуміння (розуміння суті та значення правових норм), правової свідомості (свідомості про власні права та обов'язки) і можливості реалізації права в життя.

Важливо також додати, що правосвідомість людини підтримується також і рівнем соціально-економічного розвитку, оскільки формування будь-якого з

видів суспільної свідомості сильно залежить від умов, в яких таке формування мало місце бути.

Вища культура, включаючи правову, проявляється не лише у знаннях, але й у діях особи. Лише поверхнєве розуміння права може створити враження його простоти; більш детальне вивчення показує складність та важливість права у повсякденному житті. Розуміння права розкриває можливості раціонального та обдуманого використання права для задоволення власних потреб, що виникають у повсякденному житті.

Н. Волковицька (2010) наголошує:

Правова свідомість має доволі чітку й стійку структуру, яка включає у себе правову ідеологію (це система ідей, поглядів і теорій про сутність, соціальне призначення права, про можливості його використання для вирішення суспільних проблем) і правову психологію (це система відчуттів, емоцій, настроїв і переживань, які виникають у людей під впливом права і з приводу правової дійсності). (с.32)

Аналізуючи ці дві складові, можна визначити, що правова свідомість є складним явищем, що включає в себе як когнітивний (знання, ідеї), так і емоційно-психологічний (відчуття, емоції) аспекти. Розвиток та виховна робота не повинна бути сконцетрована тільки на одному з компонентів, оскільки, в такому разі, правосвідомість не міститиме структурних елементів, що забезпечують її функціонування як інструменту особистості сприйняття об'єктивної дісності. Тому, на уроках правознавства чи виховних заходах, спрямованих на формування та розвиток правосвідомості учнів, важливо, щоб учні не тільки ознайомлювалися з джерелами права, опановували правові навички та розвивали розуміння правових явищ, але й формували власне ставлення до цих явищ. Педагогом в такій діяльності варто сконцентруватися на активностях, які включають практичне використання права та подальший аналіз та рефлексію учнями власних дій, переживань та думок, що виникли в процесі такої діяльності.

У висновку можна зазначити, що основні компоненти правової свідомості включають у себе широкий спектр аспектів, які визначають ставлення людини, суспільних груп і суспільства в цілому до чинного чи бажаного права, форм і методів правового регулювання. Ці компоненти включають у себе не лише знання про право, а й уявлення, судження, почуття, емоції, концепції, програми та ідеологічні установки. З цього, можливо виділити два основних структурних компоненти правової свідомості: правову ідеологію (когнітивний аспект) та правову психологію (емоційно-психологічний аспект). Розуміння основних компонентів правової свідомості сприяє її вихованню та формуванню.

РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ

2.1 Аналіз педагогічного досвіду у формуванні правової свідомості

Правова свідомість стає все більш важливою в умовах сучасного суспільства, де люди повинні бути освіченими щодо своїх прав і обов'язків. Формування правової свідомості є однією з ключових завдань сучасної освіти, оскільки воно сприяє розвитку громадянської активності, відповідальності та правової культури.

Педагогічний досвід у цьому контексті відіграє важливу роль, оскільки він дозволяє вчителям використовувати ефективні методи та стратегії для формування правової свідомості учнів. Аналіз педагогічного досвіду дозволяє виявити успішні практики, а також визначити можливі проблеми та шляхи їх вирішення.

В своїй статті А. Pettalongi та ін. (2022) дослідили роль вчителя у формуванні правосвідомості учнів у школах шляхом імплементування шкільного зводу правил поведінки. Так, було виділено 3 основні етапи такої діяльності:

1. Розвиток обізнаності учнів щодо зводу правил поведінки у школі. Цей етап може включати ознайомлення учнів з шкільним зводом правил поведінки; розповсюдження зводу правил поведінки та книги успішності учнів в дотриманні правил поведінки; розповсюдження зводу правил поведінки у місцях в школі, де дані правила будуть завжди на виду;

2. Розвиток розуміння сутності правил поведінки учнями;

3. Виховання у учнів свідомого ставлення до дотримання правил поведінки у школі. (с. 5284-5285)

У випадку порушення учнями правил поведінки, вчителем можуть бути застосовані санкції. Колектив авторів наводить такий приклад: «Наприклад, учні, що не роблять домашнє завдання будуть покарані шляхом роботи над

домашнім завданням двічі чи тричі, або їм будуть надані природно навчальні завдання.»(с. 5285). Важливо зазначити, що перед застосуванням санкцій, вчитель повинен винести усне попередження, і тільки у разі повторного порушення, вчитель заносить нотатку в книгу успішності учнів в дотриманні правил і застосовує санкції. Санкції залежать від характеру проступку, але завжди за своєю природою є виховними або навчальними.

Проаналізувавши дану ініціативу, можливо зазначити, що це може бути ефективним для розвитку правосвідомості учнів, тому що у учнів розвивається розуміння системи правового устрою. Учителі формують у учнів розуміння важливості дотримання правил, виконання своїх обов'язків та відповідальності за їх недотримання. Проте, варто відзначити, що така ініціатива не повинна обмежувати учнів у творчій діяльності та самовираженні, а подібні зводи правил повинні бути спеціально розроблені з урахуванням вікових особливостей учнів.

Крім того, книга успішності учнів в дотриманні правил поведінки виступає мотиватором та засобом контролю власної поведінки. Але, в той же час, вчителям важливо забезпечити, щоб ця книга не стала приводом для цькування учнів. Важливо, щоб учні, які порушують правила не стали відокремленою частиною колективу через свої дії, оскільки подібні ситуації можуть негативно вплинути на психологічний стан дитини.

Враховуючи, що метою такої ініціативи є розвиток правосвідомості учнів, необхідно також забезпечити справедливість такого процесу. У зводі правил важливо визначити не тільки самі правила, а й чітко визначенні санкції. Вчителі повинні так само неухильно дотримуватися правил і бути прикладом для вихованців.

Критичним аспектом повинен бути контроль педагогами розуміння учнями всього процесу та рівня розвитку їх правосвідомості. Вчитель повинен забезпечити не просте механічне виконання правил під постійним контролем педагога, але розуміння учнів важливості, корисності дотримання правил й розвинути внутрішні переконання у важливості правосвідомої діяльності.

Своєю внутрішньошкільною ініціативою, педагоги мають сформувати переконання учнів у тому, що дотримання правил важливе і поза школою, тому така ініціатива повинна бути імплементована у комплексі з виховними заходами про правила поведінки у суспільстві, правову систему держави і т.п. або відповідними освітніми програмами. Важливим є також тісна співпраця з батьками дітей. Виховний процес повинен відбуватися безперервно як у школі, так і поза нею.

Ще одну практику розвитку правової свідомості описав у своїй статті К. Isoyama (2018) - метод моделювання конфліктних ситуацій з подальшим аналізом самими учнями за допомогою педагога правильності, правомірності та справедливості своїх суджень та дій, та подальший пошук компромісу і вироблення правил. Так, описується ситуація, в якій під час обов'язкового чергування учнів у школі, в одній з груп виник конфлікт через те, що декілька учасників групи, на думку інших учасників, не виконували свій обов'язок з прибирання. У той же час, учні, до яких висувались претензії, описують ситуації зі своєї точки зору, з якої виходить, що вони не прогулювали, а шукали інвентар, який потрібен для прибирання. Після опису даної ситуації, учням пропонується розіграти по ролям цю сцену. Після цього, учитель надає питання, які розвивають критичне мислення та впливають на формування правосвідомості, шляхом аналізу дій учнів, наприклад: «Чи вважаєте ви, що учні прогуляли та не виконали свій обов'язок? Чому ви так думаєте? Чи змінилась ваша думка, після того, як ви почули другу сторону?». В процесі обговорення, у дітей буде складатися парадигма, в якій вони на основі досвіду та отриманих даних будуть формувати свої висновки; задаватимуться питаннями на що потрібно звертати уваги, коли судиш чийсь дії; шукатимуть справедливе вирішення ситуації (с. 129-130).

Дану практику було б доцільно імплементувати у виховний процес, оскільки вона має ряд переваг:

1. Учитель формує основи правосвідомого світогляду дітей шляхом осмисленої діяльності самих учнів. Учні проводять власний аналіз ситуації на

основі сконструйованої учителем ситуації та питань. В процесі такого аналізу, учні формують власні переконання, які і є об'єктом правового виховання. Крім того, учні вчаться висловлювати та аргументувати свої думки щодо спірних ситуацій.

2. Оскільки дана практика розрахована на опрацювання усім колективом, учні вчаться аналізувати й думки інших дітей. Важливо забезпечити атмосферу взаємоповаги під час процесу. Учитель може коригувати певні моменти, шляхом винесення на обговорення деталей та думок, які могли не прозвучати.

3. Пошук спільного рішення — яким наприклад може бути уведення правила, що варто повідомляти учасників групи, яку частину роботи впродовж прибирання учень планує робити, аби не виникало подібних конфліктів — є однією з форм реалізації правосвідомої діяльності. Учні вироблятимуть на основі власних моральних переконань норми, що є корисними та регулюють відносини в колективі.

Поширеною в Україні є практика запрошення професійних юристів на виховні заходи та уроки для розвитку правосвідомості. Така діяльність є доволі ефективною, оскільки надає можливість учням отримати учням практичну інформацію щодо функціонування права у житті. Крім того, професіонали можуть надати ширшу правову інформацію щодо питань, які можуть бути цікавими школярам. Така комунікація також може допомогти дітям звикнути до співпраці з юристами, як фахівцями, що надають допомогу людям; сформуванню у дітей позитивне ставлення як до професії, так і до права в цілому; розвинути довіру та сформуванню мотивацію до вивчення права, його використання.

Проте, варто зазначити, що численні дослідники вказують і на проблеми у організації правового виховання та формування правосвідомості учнів в Україні.

Так, В. Корольова та Є. Кочутенко (2018) стверджують:

Проблемою сьогодення є те, що освітні установи нерідко не приділяють належної уваги правовому вихованню дітей, не співпрацюють із підрозділами

кримінальної поліції у справах дітей та іншими державними органами. Це негативно впливає на рівень правової культури й правосвідомості дітей, сприяє поширенню дитячої злочинності. (с.13)

Школам варто проваджувати більше заходів з правового виховання учнів. Співпрацю можливо організовувати й з недержавними установами. В Україні функціонують численні приватні й громадські організації, які спеціалізуються на просвітницькій діяльності у сфері права. Тісніша співпраця шкіл з такими установами могла б суттєво покращити якість правового виховання та рівень правосвідомості дітей. Крім того, можливим рішенням може бути перегляд наявних навчальних програм з метою виділення більшої кількості годин на правознавчі предмети.

Ще однією проблемою є надмірна концентрація педагогів на теоретичній базі правового виховання. Т. Гасанко (2009) наголошує:

«Важливо кожному аспекту правового виховання надавати практичну спрямованість. Мається на увазі, щоб учні не тільки отримували правову інформацію під час виховних заходів, не тільки ознайомлювалися зі своїми правами та обов'язками, а й свідомо використовували отримані знання відповідно до конкретного виду діяльності, правильно користувалися своїми правами, виконували свої обов'язки в конкретних життєвих ситуаціях.» (с.51)

Прикладами виховних заходів, що мають практичну спрямованість можуть слугувати практики, наведені напочатку цього підрозділу.

Так, організація правового виховання у школі може краще бути організована через ознайомлення учнів з законами, правом в цілому, теоретичною базою правомірної поведінки у співпраці освітніх закладів і державних та недержавних профільних установ у поєднанні з виховними заходами практичної природи, як наприклад моделювання ситуацій та їх спільне вирішення чи уведення внутрішньшкільної правової системи. Такий підхід може забезпечити всебічний розвиток правосвідомості учнів та зробити цей процес більш ефективним.

2.2 Правова свідомість учнів як компонент НУШ

У 2016 році в Україні розпочалася комплексна реформа освіти, що має за мету вибудувати Нову Українську Школу (НУШ). Ця ініціатива має на меті змінити зміст, методику та організацію навчання в українських школах.

Так, засадничий документ даної реформи — “Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи” (2016) — надає бачення випускника реформованої школи. Це бачення включає 3 основні характеристики, які будуть притаманні випускнику:

1. Особистість: цілісна особистість, усебічно розвинена, здатна до критичного мислення.
2. Патріот: патріот з активною позицією, який діє згідно з морально-етичними принципами і здатний приймати відповідальні рішення, поважає гідність і права людини.
3. Інноватор: інноватор, здатний змінювати навколишній світ, розвивати економіку за принципами сталого розвитку, конкурувати на ринку праці, учитися впродовж життя. (с. 6)

Аналізуючи вищенаведене, можна побачити, що кожен з цих пунктів, в тій чи іншій мірі, включає в себе викорозвинену правосвідомість випускника НУШ. Найяскравіше це можна прослідкувати у характеристиці «Патріот». Звернемося до цілей правового виховання, щоб продемонструвати це. Серед них можна знайти формування у людини складу морально-етичних принципів, на основі права, завдяки яким, така особа може регулювати власну поведінку відповідно до чинної правової дійсності, а також розвиток глибинної поваги до демократичних цінностей, прав і гідності людини. Оскільки правове виховання нерозривно пов’язане з іншими видами виховання, серед яких є моральне, громадянське, сукупність виховної діяльності педагогів і формує особистій, яку якій притаманна наведена характеристика. Крім того, цілісна усебічно розвинена особистість, яка є ще одною з характеристик випускників, не може

обійтися без високої правової культури та розвиненої правосвідомості, оскільки саме ці явища регулюють суспільну поведінку індивіда, впливають на бачення світу в цілому й надають можливість критично оцінювати певні явища об'єктивної дійсності. Більше того, на основі вискорозвиненої правосвідомості, індивіди формують власне ідеальне бачення світу, держави й суспільства в якому вони хочуть жити, що надає поштовх та можливість до творчої діяльності, в тому числі правової. Саме люди з високим рівнем правосвідомості і є рушієм змін у навколишньому світі та формують підґрунтя до впровадження інновацій.

Варто зазначити, що дана концепція, ґрунтуючись на «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» (2016), визначила 10 ключових компетентностей, яких повинні набути учні НУШ. Серед них виокремимо «Соціальна і громадянська компетентності».

Для визначення ролі правосвідомості у них, варто розкрити суть даних компетентностей. Так, автори «Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи» (2016) розкривають їх так:

«Уміння генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя з метою підвищення як власного соціального статусу та добробуту, так і розвитку суспільства і держави. Вміння раціонально вести себе як споживач, ефективно використовувати індивідуальні заощадження, приймати доцільні рішення у сфері зайнятості, фінансів тощо.»(с.12)

У програмі «Громадянська освіта» (10 клас, рівень стандарту) (2022) визначено мету громадянської освіти:

1) розвиток вільної особистості, яка визнає загальнолюдські та національні цінності, приналежність до української політичної нації, керується у власній поведінці моральноетичними критеріями та почуттям відповідальності;

2) розвиток громадянської свідомості особистості, яка поціновує злагоду в суспільстві, почуття патріотизму та приналежність до свого народу, спільні історичні, політичні та культурні цінності своєї держави;

3) виховання поваги до людської гідності й дотримання прав людини, демократичних цінностей, верховенства права, справедливості, неупередженості, рівності;

4) формування громадянської компетентності учня / учениці, виявами якої є активна громадянська позиція, здатність відповідально реалізовувати свої права та обов'язки в конкретній ситуації, налагоджувати соціальне партнерство та конструктивну взаємодію;

5) виховання толерантності, інклюзії та поваги до культурного різноманіття, різних поглядів, релігій, звичаїв і культур, уміння знаходити порозуміння з іншими людьми для досягнення суспільно значущих цілей;

6) розвиток політичної, правової, економічної, соціальної, культурної, медійної грамотності учня / учениці, гнучкості й адаптивності, комунікабельності, готовності до співпраці, здатності розв'язувати конфлікти й запобігати дискримінації. (с.3)

Так, можна побачити, що громадянська компетентність включає елементи, які є завданнями правового виховання та формування правосвідомості. Пункти 3, 4, 5 є також завданнями правового виховання. Можна дійти висновку, що без правового виховання, як інструменту формування правосвідомості учнів, що є інтегральною частиною громадянської компетентності, розвиток, як мінімум, однієї з ключових компетентностей НУШ неможливий. Т. Ремех (2018) описує людину без сформованої громадянської компетентності так:

«Вочевидь, така людина не буде спроможною ефективно розв'язувати різного роду проблеми повсякденного життя, ухвалювати й обґрунтовувати ті чи інші рішення й активно діяти. Зазначимо, що причинами, які породжують зазначені ситуації, можуть бути неупорядкованість життєвих цінностей особистості та її мотивів; брак правових знань й умінь використати ці знання в житті; низький рівень

комунікативних і рефлексивних навичок та критичного мислення; складності у визначенні оптимального рішення тощо. Відтак унеможлиблюється гнучке реагування людини на зміни, її адаптування до ситуації або вплив на неї, відповідність вимогам, що висуває до неї соціум, вияв власної громадянської позиції.» (с.36)

Таким чином, хоча в концепції і не згадується поняття “правосвідомість”, але вона є інтегральним компонентом реформованих освітніх програм та концепції НУШ, оскільки структурні елементи правосвідомості є компонентами ключових компетентностей. Правосвідомість відіграє важливу роль у формуванні цінностей, норм та стандартів поведінки серед учнів.

2.3 Аналіз підручника для 9 класу «Основи правознавства» Ремех Т.О., Пометун О.І.

Підручник «Основи правознавства» для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів, написаний Т.О. Ремех та О.І. Пометун відповідно до навчальної програми для закладів загальної середньої освіти «Основи правознавства» 9 клас рекомендованої Міністерством освіти й науки України наказом МОН України від 03 серпня 2022 року №698 (2022).

Власне підручник має таку структуру:

Вступ:

- Що вивчає правознавство
- Значення права і законів
- Зміст, завдання і структура курсу
- Рекомендації щодо роботи на уроках і вдома

Метою вступу, відповідно до Навчальної програми (2022) є актуалізація знань та уявлень учнів про людину як найвищу цінність, про свободу, рівність, справедливість, як основоположні поняття, мораль та релігію як інструменти впорядкування суспільних відносин. (с. 3)

Основні розділи:

1. Основи теорії держави і права.

Навчальна програма (2022) описує цей розділ так:

розглядає право як продукт соціального розвитку, що обслуговує інтереси людини, а державу – як інститут, що у правовий спосіб забезпечує організацію суспільства та інтереси людини. Основні категорії розділу – право та держава. Учні / учениці мають опанувати знаннями про соціальні норми та їх види, ознаки, джерела та систему права, передумови виникнення держави, її ознаки, функції та форму. (с.3)

2. Правовідносини, правопорушення, юридична відповідальність

3. Основи конституційного права України:

У цьому розділі учні / учениці осмислюють такі складні категорії як права людини та верховенство права, знайомляться з поколіннями прав людини та механізмами захисту прав і свобод людини в Україні, розширюють свої знання про демократію, Конституцію України та конституційний лад нашої держави, тлумачать поняття «людина», «особа» і «громадянин», розглядають форми й види звернення громадян, опановують знаннями про конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні, повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування, зміст правового режиму надзвичайного та воєнного стану й особливості додержання прав і свобод людини і громадянина в умовах такого режиму. (сс. 3-4)

4. Неповнолітні як суб'єкти цивільних, сімейних, трудових, адміністративних і кримінальних правовідносин: «присвячені розгляду питань окремих галузей права, зокрема тих, що стосуються неповнолітніх: власність, договірні відносини, сім'я, взаємовідносини із батьками, працевлаштування, захист прав споживачів, адміністративна та кримінальна відповідальність тощо» (с. 4)

5. Якщо право - це професія: «Метою є познайомити учнів / учениць зі світом правничих професій, повноваженнями та видами діяльності правників, працівників правоохоронних органів та правозахисників, морально-етичним

спрямуванням професії правника, надати практичних умінь у комунікації з представниками правоохоронних органів.» (с. 4)

Кожен розділ містить параграфи з теоретичним матеріалом, практичні заняття, навчальні проекти. Наприклад, у розділі 4 розглядаються цивільна, сімейна, трудова, адміністративна та кримінальна правосуб'єктність і відповідальність неповнолітніх.

Підручник також містить узагальнення до розділів, словник юридичних термінів та список джерел; Охоплює основні галузі права, акцентуючи увагу на правах, обов'язках та відповідальності неповнолітніх. Він поєднує теоретичний матеріал з практичними завданнями та проектами для кращого засвоєння знань.

Виходячи з тексту підручника, можна виділити такі його особливості:

1. Поєднання теоретичного матеріалу та практичних завдань. Параграфи містять пояснення ключових понять, а також запитання для закріплення та вправи для роботи в групах. Навіть до теоретичної частини є завдання, що полегшує учням процес засвоєння нового матеріалу. Це дозволяє учням не лише засвоювати новий матеріал, а й використовувати його на практиці, розвиваючи навички застосування здобутої інформації.

2. Використання цитат з нормативно-правових актів. Це допомагає учням ознайомитися з першоджерелами. Такий підхід робить навчальний матеріал більш автентичним і дозволяє учням краще розуміти основні принципи законодавства в конкретній галузі.

3. Наявність схем та ілюстрацій для кращої візуалізації матеріалу. Візуальна підтримка сприяє кращому розумінню складного матеріалу та запам'ятовуванню ключових концепцій.

4. Міждисциплінарні зв'язки. У тексті згадуються поняття, що вивчаються на інших предметах (біологія, історія, релігієзнавство). Це допомагає учням бачити зв'язок між різними предметами та розширює їх розуміння предмету через співвідношення з іншими науковими галузями а також відповідає концепції реформи системи освіти.

5. Роз'яснення складних термінів простою мовою, зрозумілою для 9 класу. Це робить матеріал доступнішим для учнів та допомагає уникнути непорозумінь.

6. Заохочення до дискусії, висловлення власної думки через проблемні питання. Це розвиває критичне мислення, що є складовою правосвідомості, учнів та сприяє їх активній участі у освітньому процесі.

7. Застосування диференційованого підходу через вправи різних рівнів складності, що дозволяє враховувати індивідуальні особливості кожного учня та забезпечує оптимальний рівень викликів для розвитку.

8. Орієнтація на життєві ситуації та їх моделювання з метою кращого засвоєння матеріалу.

9. До кожного параграфу міститься домашнє завдання, що стимулює їх активність та самостійність у навчанні.

Отже, даний підручник демонструє високу якість та врахування сучасних педагогічних тенденцій. Він добре структурований, актуальний, поєднує науковість викладу з доступністю, застосовує різноманітні методичні прийоми для активізації пізнавальної діяльності учнів. У цілому, такий підручник сприяє якісному засвоєнню інформації та розвитку ключових компетентностей учнів.

ВИСНОВКИ

У роботі були розкриті поняття і сутність правового виховання, які є ключовими складовими в системі освіти сучасного суспільства. Цей процес спрямований на формування правової свідомості, правової культури та громадянської відповідальності у особистості кожного учасника освітнього процесу. Правове виховання має на меті не лише передачу знань про закони та права, а й розвиток критичного мислення, вміння аналізувати правові норми та застосовувати їх у житті. Воно сприяє формуванню цінностей справедливості, законності та правопорядку, що є важливим для стабільного функціонування суспільства. Дієве правове виховання передбачає взаємодію всіх суб'єктів освітнього процесу - вчителів, батьків, учнів, а також держави та суспільства в цілому. Це вимагає відповідальності, системності та комплексного підходу до організації освітнього процесу. Отже, правове виховання відіграє важливу роль у формуванні громадянського суспільства, розвитку правової культури та підготовці майбутніх поколінь до життя в правовій державі.

Було визначено ключові складові правової свідомості, що охоплюють широкий спектр елементів, які визначають уявлення, судження, почуття та емоції людини, суспільних груп і загального суспільства щодо існуючого та бажаного правового порядку, а також методів його регулювання. Ці аспекти включають знання про право, ідеологічні установки, програми дій та інші фактори. Важливою є роль правової свідомості у формуванні культури дотримання правових норм та встановлення стійкого правового середовища. Правова свідомість включає когнітивний та емоційно-психологічний аспекти. Розуміння основних складових правової свідомості сприяє ефективному правовому вихованню та розвитку громадянської культури.

У роботі описано педагогічний досвід у формуванні правосвідомості учнів та проаналізовані практики імплементації правового виховання у освітній процес. Також розглянуто деякі проблемні аспекти, що гальмують розвиток та є

перешкодами для ефективного та цілісного формування високого рівня правосвідомості учнів.

На основі аналізу ролі правової свідомості учнів у контексті Нової української школи (НУШ) було доведено, що вона відіграє важливу роль у формуванні цінностей, норм та стандартів поведінки серед учнів. Правова свідомість є важливим компонентом НУШ, оскільки сприяє вихованню громадян, що дотримуються законів та правил суспільства та є складовою ключових компетентностей, визначених концепцією.

Завдяки включенню правової освіти в освітній процес, учні отримують знання про їхні права та обов'язки, розуміння важливості дотримання законів та правопорядку. Це сприяє формуванню в них свідомих громадян, які вміють адаптуватися до різних життєвих ситуацій та приймати обґрунтовані рішення. Правова свідомість учнів сприяє розвитку громадянської активності та відповідальності. Вона стимулює учнів до участі у громадському житті, захисту своїх прав та прав інших людей, а також до дотримання моральних та етичних норм. Отже, розвиток правосвідомості є невід'ємною частиною освітнього процесу у Новій Українській Школі.

Було проаналізовано підручник «Основи правознавства» для 9 класу, підготовлений Т.О. Ремех та О.І. Пометун, що відповідає сучасним вимогам до навчальної літератури з правознавства. Він має чітку структуру, охоплює основні галузі права, актуальні для підлітків цього віку. Перевагами даного підручника є: поєднання теоретичного матеріалу, викладеного доступною мовою, з практичними завданнями різних рівнів складності; використання наочних схем, ілюстрацій, уривків з нормативно-правових актів для кращої візуалізації та засвоєння матеріалу; застосування міждисциплінарних зв'язків, орієнтація на життєві ситуації; заохочення учнів до дискусії, висловлення власної думки через проблемні питання; використання диференційованого підходу.

Таким чином, підручник відповідає основним дидактичним принципам - науковості, доступності, наочності, зв'язку теорії з практикою, свідомості й

активності у навчанні. Він забезпечує формування в учнів правових знань, умінь і навичок, необхідних для життя в демократичному суспільстві.

РЕЗЮМЕ

Прагнення України до незалежності є однією з визначальних рис державницької політики та національної ідеї українців. Правосвідомість громадян є одним із стовпів, які визначають успішність країни і нації. Освітній процес у школи здатний впорядкувати, розвинути і заохотити розвиток усвідомленої діяльності учнів. Добре організований освітній процес здатен суттєво підняти рівень правової свідомості майбутніх поколінь на якісно новий рівень, що дозволить виростити дійсно інноваторів, патріотів та особистостей, які будуть змінювати світ та Україну.

У першому розділі «Теоретичні основи формування правової свідомості» розкрито поняття і сутність правового виховання, а також визначено основні компоненти правової свідомості.

Другий розділ «Педагогічна практика формування правової свідомості» включає опис та аналіз педагогічного досвіду у формуванні правової свідомості, доведення значущості правової свідомості учнів як компоненту Нової української школи (НУШ), та аналіз підручника «Основи правознавства» для 9 класу, описано його особливості та переваги.

Курсова робота має обсяг 32 сторінки, та має таку структуру: вступ; розділ 1, що включає 2 підрозділи; розділ 2, що містить 3 підрозділи; висновки; список використаної літератури.

Ключові слова: правосвідомість, правове виховання, педагогічна практика.

RESUME

Ukraine's desire for independence is one of the defining features of state policy and the national idea of Ukrainians. Legal awareness of citizens is one of the pillars that determine the success of the country and nation. Educational process in schools is able to organize, develop and encourage the development of conscious activity of students. A well-organized educational process is able to significantly raise the level of legal awareness of future generations to a qualitatively new level, which will allow to grow real innovators, patriots and personalities who will change the world and Ukraine.

In the first chapter "Theoretical foundations of the formation of legal consciousness" the concept and essence of legal education is revealed, and the main components of legal consciousness are also defined.

The second chapter "Pedagogical practice of forming legal awareness" includes a description and analysis of pedagogical experience in the formation of legal awareness, proving the importance of students' legal awareness as a component of the New Ukrainian School (NUS), and an analysis of the textbook "Fundamentals of Legal Studies" for the 9th grade, describing its features and advantages.

The term paper has a volume of 32 pages and has the following structure: introduction; section 1, which includes 2 subdivisions; section 2, containing 3 subsections; conclusions; References.

Key words: legal awareness, legal education, pedagogical practice.

СПИСОК ВИКОРИСТАНО ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрусишин Б. І. (2018) *Методика викладання шкільного курсу «Основи правознавства» : підручник*. К. : Знання.
2. Васирина С. І. (2013) Психологічні передумови формування правосвідомості учнів у процесі вивчення права. *Нові технології навчання : наук.- метод. зб.. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України*. К. Вип. 79. С. 132—136.
3. Владимірова, В. І. (2018). Правове виховання в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського та А.С. Макаренка. *Наукові записки/Ред. кол.: ВФ Черкасов, ВВ Радул, НС Савченко та ін.–Випуск 173.–Серія: Педагогічні науки.–Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2018.–314 с., 92.*
4. Волковицька, Н. (2010). Поняття правової свідомості та її структури: теоретичні і методологічні проблеми дослідження. *Юридична Україна*, (2), 28-34.
5. Гриневич, Л. М., Елькін, О., Калашнікова, С., Коберник, І., Ковтунець, В., Макаренко, О., ... & Шиян, Р. (2016). *Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи*.
6. Громадянська освіта (інтегрований курс). 10 клас. Рівень стандарту.(2022). Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Затверджено та надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки

України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698)

7. Деменко, О. І. (2011). Правова свідомість: поняття та суттєві ознаки. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*, (2), 48-56

8. Єрмоленко, Д. О. (2012). Основні внутрішні фактори формування правосвідомості молоді. *Вісник Академії адвокатури України*, (3), 7-12.

9. Іваній, О. М. (2014). Правосвідомість у моделюванні професійної поведінки вчителя. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*, 63-66.

10. Комірний О. (2010) Рольова гра як метод активізації розумової діяльності старшокласників на уроках правознавства. *Історія України. № 43*. С. 11

11. Конституція України, № 254к/96-ВР (2020)
(Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

12. Корольова, В. В., & Кочутенко, Є. О. (2018). Шляхи формування правосвідомості дитини. *Правничий вісник Університету «КРОК»*, (33), 10-16.

13. Короткова Л., Вихров О. (2006) Правознавство – дисципліна обов'язкова. *Рідна школа. № 3*. С. 55 – 57

14. Куксенко С. (2012) Створення позитивної мотивації навчальної діяльності школярів під час вивчення правознавства. *Історія України. № 47.* С. 25 – 27.
15. Ляшенко І. (2017) Розвиток критичного мислення учнів на уроках правознавства. *Історія України. № 13. С. 9 – 10*
16. Михайліна, Т. В. (2017). Правова освіта та правове виховання: аспекти співвідношення у процесі формування правосвідомості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки», 1(3), 17-20.*
17. Основи правознавства. 9 клас. (2022). Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Затверджено та надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 № 698).
18. Ремех, Т., & Пометун, О. (2017). *Основи правознавства : підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів.* Літера ЛТД.
19. Ремех, Т. О. (2018). Сутність і структура громадянської компетентності учня нової української школи. *Український педагогічний журнал, (2), 34-41.*
20. Рябовол Л. Т. (2011) Мета та завдання шкільної правової освіти : поняття, сутність, структура. *Збірник наукових праць Хмельницького інту*

соціальних технологій Університету «Україна». Хмельницький : ХІСТ. № 4. С. 144—149.

21. Черкас, М. Є. (2015). Актуальні проблеми формування правосвідомості в Україні.

22. Штангрет, М. Й. (2006). *Філософські проблеми правового виховання молоді (на прикладі закладів освіти МВС України)* [Неопубл. дис. канд. юрид. наук]. Львівський державний університет внутрішніх справ.

23. Danilewicz, W., & Prymak, T. (2017). From Legal Awareness of the Contemporary Youth to Legal Culture of the Information Society. *Kultura i Edukacja*, (2 (116), 131-143.

24. Isoyama, K. (2018). Practice Of Law-Related Education To Develop Legal Literacy. *Resource Material Series*, (105), 127-134.

25. Pettalongi, A., Datumula, S., & Nurmala, M. R. (2022). Teacher's Strategy in Fostering a Law Awareness Refinement in School. *JIP-Jurnal Ilmiah Ilmu Pendidikan*, 5(12), 5282-5288.